

פרשת בשלח – "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" – תחרישון או תחרשון?

זאב (וה) פרידמן

בפרשה הקודמת "בא", הצגנו את התנעתה של התכנית האלוקית של תהליך השינוי מעבדות לחירות, בדגש ל**מודל הגמילה הטיפול והשיקום**, של עם העבדים, מתסמונת ההתמכרות לעבדות במצרים. האתגר הגדול התמקד לא רק ביציאה פיזית ממצרים, אלא ובעיקר, בהוצאת מצרים מתוכם. פרשתנו מתקדמת בקידומה של התכנית האלוקית, שבה מוצב בסרגל האתגרים, אתגר מתקדם יותר, של קבלת אחריות אישית וקולקטיבית כעם לקיום הכלכלי, בדגש למתן חכות ולא דגים.

יישומו של תהליך השינוי, דורש זמן ותהליך לא קצר. אי אפשר לעשות זאת במהירות, במיידיות "בלחיצה על כפתור". מסתבר שהדרך הארוכה היא הדרך הקצרה: "וַיְהִי, בְּשַׁלַּח אֶת הָעָם, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרוֹב הוּא: כִּי אָמַר אֱלֹהִים, פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה. וַיֹּסֶב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר, יַם סוּף" (יג', יז'-יח').

אם כן, ניתן לעשות את תהליך השינוי, לא בלחץ, אלא בשיטתיות, במשנה סדורה, עקב בצד אגודל. פרשתנו מציגה לנו את המודול השנייה בתכנית השינוי, שהיא סוג של קו פרשת המים (תרתי משמע) בין עם עבדים לעם של בני חורין. עם ישראל ניצב עם פניו, אל מול ים סוף, כשמאחוריו מתקרב צבא מצרים על שריוניו בראשות פרעה, הרודף אחר נתיניו העבדים שברחו זה עתה ממצרים: "וַיִּדְרְפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם, וַיִּשְׁיֹגּוּ אוֹתָם חֲנִים עַל הַיָּם, כָּל סוֹס רָכָב פָּרָעָה, וּפָרָשָׁיו וְחִילוֹ עַל-פִּי, הַחִירָת, לִפְנֵי, בַּעַל צַפֵּן. וּפָרָעָה, הַקָּרִיב; וַיִּשְׁאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל, אֶל ד'. וַיֹּאמְרוּ, אֶל מֹשֶׁה, הַמִּבְלִי אֵין קָבָרִים בְּמִצְרַיִם, לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר: מֶה-זֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ, לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. הֲלֹא-זֶה הַדָּבָר, אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר, חַדֵּל מִמֶּנּוּ, וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם: כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת-מִצְרַיִם, מִמֵּתְנֵנוּ בַּמִּדְבָּר. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם, אֵל תִּירָאוּ הַתִּנְצְבוּ וַיִּירָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ד', אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם: כִּי, אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרֹאֲתָם עוֹד, עַד עוֹלָם. ד', יִלָּחֶם לָכֶם; וְאַתֶּם, תַּחֲרִשׁוּן. (יד', ה'- יד').

מתקיים כאן מאבק בין כוחות מקדמים את תהליך השינוי, לבין כוחות מעכבים: בין גאולה לבין גלות, בין חירות לבין שעבוד, בין עצמאות לבין תלות? בין מתן דגים לבין מתן חכות.

מי ימשוך יותר את העם? אלו כוחות יגברו יותר? האם הגורמים המקדמים יהיו יותר דומיננטיים מהגורמים המעכבים, את תהליך השינוי מעבדות לחירות?

זה מחבר אותנו לתיאורית השינוי של קורט לוין פסיכולוג יהודי (1890 - 1947) אודות "שדה הכוחות הפסיכולוגי" – ככל שיהיו יותר כוחות מקדמים מאשר כוחות מעכבים, את תהליך השינוי, אז השינוי יקרה.

בפרשתנו, הים לקראת בקיעתו, מסמל את הכוחות המקדמים – הגאולה, החירות, האחריות והעצמאות ואילו מצרים מסמלת את הכוחות המעכבים – הגלות, העבדות, השעבוד והתלות.

מי יכריע? – הגאולה או הגלות? החירות או השעבוד? העצמאות או התלות?

במי תהא תלויה ההכרעה? – האם רק בקב"ה? האם רק בעם ישראל? האם בשניהם ביחד?

בדיאלקטיקה של המאבק להכרעה בשדה הכוחות, בין גאולה לבין גלות, בין חירות לבין שעבוד, בין עצמאות לבין תלות, בין אקטיביות לבין פסיביות, מזדקר לנגד עינינו בפרשתנו, פסוק מכוון: "ד', ילחם לכם ואתם תחרישון".

בקריאה פשטנית של הפסוק ניתן להבין, שההכרעה מסורה אך ורק לקב"ה. דומה שמצב הצבירה בשדה הכוחות הוא: עם ישראל פסיבי ואילו הקב"ה אקטיבי.

אך בקריאה אחרת, ניתן לקרוא בדרך שונה ובהצבת סימן שאלה את הפסוק המכונן: "ד', יְלַחֵם לָכֶם; וְאַתֶּם, תִּתְחַשְׁוּ" ? עם ישראל !, האם תאמצו את הכוחות המעכבים ואז תכשלו בתהליך השינוי, או שתיקחו את גורלכם בידכם ותאמצו את הכוחות המקדמים שיובילו אתכם להצלחת תהליך השינוי מיסודה של התכנית האלוקית מעבדות לחירות, לאורח ולאורך ימים. המסר הוא : תתחזקו באמונתכם בקב"ה : " ויאמינו בה' ובמשה עבדו". אבל גם קחו אחריות פעילה על גורלכם, חייכם ועתידכם". זאת קריאה המציבה את מודל השילוב : הקב"ה ועם ישראל .

"גם וגם". במילה תחרישון – יש נוכחות לאותיות של המילה- חירות.

היכן לומדים קריאה זאת?

רבי מאיר מפרמישלן, מגדולי האדמו"רים החסידיים (1820-1850) קורא את הפסוק בקריאתו המיוחדת והיצירתית, במודל השילוב : " ד', יְלַחֵם לָכֶם; וְאַתֶּם, תִּתְחַשְׁוּ" – " ד' יתן לכם לחם, רק אם אתם תחרישון האדמה".

הדיאלקטיקה שבין **תִּתְחַשְׁוּ** - מצב פסיבי נטול אחריות, לבין **תִּתְחַשְׁוּ** -מצב אקטיבי של אחריות, הפך לדיון אידאולוגי בוויכוח המוכר בדורנו, האם לימוד תורה בלבד, או עבודה בלבד? או האם שניהם יכולים לשמש בכפיפה אחת?

רבי מאיר מפרמישלן, מציב לנו את המודל המשולב. על הדיכוטומיה שבין - רק תורה, לבין - רק עבודה. לדעתו, ניתן לשלב את השניים. **גם אחריות לתורה וגם אחריות לעבודה**. הילכו שניהם יחדיו בלתי אם נועדו? - כן וכן, הם יכולים ללכת יחדיו, שלובי ידיים ובהרמוניה. הכוחות המקדמים יכריעו את הכוחות המעכבים שילוב זה.

האם ארון הספרים היהודי מציג לנו שילוב זה?

בפרקי אבות פרק א' משנה ב' נאמר : " על שלושה דברים העולם עומד : " על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים ". האדם בונה את עולמו בשילוב מנצח של שלושה. **האדם מעניק לעצמו** זהות עם משמעות של אחריות, המשלבת תורה ועבודה, אך האדם גם **מעניק לאחר ולזולתו**, תנינה של גמילות חסדים, מתוך מקום של **בחירה - עצמאות וחירות**.

הד' למודל המשלב תורה ועבודה, נמצא גם אצל הרמב"ם בהלכות "מתנות עניים":

"כל המשיב על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם. ביזה את התורה וכיבה את מאור הדת...לעולם ידחק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרך לבריות ואל ישליך עצמו על הציבור. וכן צוו חכמים ואמרו : עשה שבתך חול ואל יצטרך לבריות. ואפילו היה חכם ומכובד והעני, **יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת ולא יצטרך לבריות**. מוטב לפשוט עור בהמות נבלות ולא יאמר לעם, חכם גדול אני, כהן אני, פרנסוני".

נושאי הדגל של תפיסת האחריות המשלבת "גם וגם", של תורה ועבודה, היו גדולי ישראל ומאורות גדולים, ביניהם, - **רבי יוחנן הסנדלר, רבי יצחק נפחא הנפח, שמאי הבנאי, הלל חוטב העצים, רבי יהושע הפחמאי, אברבנאל הכלכלן, הרמב"ן והרמב"ם הרופאים**, ועוד רבים אחרים.

המהר"ל מפראג, (1525-1608) בספרו "תפארת ישראל", מתאר את חיי היהודי, כפירמדה בעלת שלוש קומות : **טבע, שכל ותורה**. לדעתו, זה השילוב המנצח, של היות היהודי בעת ובעונה אחת נטוע בשלושה מרחבים : **הטבע**- העבודה המתמדת ליישובו של עולם, לתיקון הטבע, לעובדו ולשומרו, במימוש האחריות, של הקיום והצמיחה היום יומית. **השכל**- האחריות לשיפורו קידומו והשבחתו של השכל, בבחינת רכישת השכלה, ידע ומיומנויות. **התורה**-האחריות לשמירת הזהות האמונית, הרוחנית והתורנית. **יש לדעתי בדברי המהר"ל, הצגת מתווה אמוני חינוכי פסיכולוגי, של אחריות ושליטה גם על טבעך (הטבע שלך) שפעמים מאיים עליך בפיתויים בעלי יצר**. ההתגברות על כך היא, בלקיחת אחריות בתבונה ובשכל, בשליטה עצמית וכל זאת במרחב גבולות של איזונים ובלמים, של תורה ודרך ארץ. עם ישראל יצא לדרך ממצב של **טבע** המכור לעבדות - **תִּתְחַשְׁוּ**, לעבר לקיחת אחריות –למצב **תִּתְחַשְׁוּ** - לחרוש את האדמה. **הנביא ישעיהו** (מה, יז-)

(יט) מדגיש את תפקידו של האדם בתיקון עולמו של הקב"ה: "כי כה אָמַר ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הַאֱלֹקִים, יַצַּר הָאָרֶץ וְעָשָׂה הוּא כּוֹנֵנָהּ. לֹא תִהְיֶה בְרָאָה, לְשִׁבְתָּ יִצְרָה; אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד".

הוויכוח המתנהל בין רבי עקיבא לבין טורנוסרופוס הרומאי, במדרש תנחומא, תזריע, ה', ה':

מה חשוב יותר – יצירתו של הקב"ה או יצירתו של האדם? שופך אור על דיוננו: **תַּחֲרִישׁוּן או תַּחֲרִשׁוּן?** – "אמר לו (רבי עקיבא): של בשר ודם נאים. אמר לו (טורנוסרופוס): למה אתם מולין? אמר לו (רבי עקיבא): אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך, שמעשה בני אדם נאים משל הקדוש ברוך הוא. הביא לו רבי עקיבא שיבולים וגלוסקאות (כעכים). אמר לו (רבי עקיבא): אלו מעשה הקדוש ברוך הוא, ואלו מעשה ידי אדם. אמר לו: אין אלו נאים יותר מן השיבולים? לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא את המצוות לישראל, אלא לצרף אותם בהם". הנה לנו בהקשר לדיוננו, הכרעה ברורה לכיוון של יצירתו של האדם. רק אם תיקח אחריות, תהא אקטיבי ולא פסיבי, תחרוש ולא תחריש, רק אז תוכל ליצור ולתקן עולם.

הרב שלמה זלמן שרגאי (1899-1995) שהיה ראש עיריית ירושלים בראשית שנות ה-50, טבע את המשפט: **"קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה"**. משפט זה שימש השראה לחזון תורה ועבודה של תנועת "בני עקיבא", הנקראת על שם רבי עקיבא, שחרטה על סימלה את מודל השילוב: **לוחות הברית- התורה, ביחד עם - הקילשון והחרמש**.

טו' בשבט שיחול השבוע, מלמדנו: "כי האדם הוא עץ השדה".

העץ מחובר לאדמה לטבע, והאדם הוא שורש המילה אדמה. האדם צריך להעמיק אמונתו בקב"ה ללמוד תורה ולהתפלל: "ותן טל ומטר על פני האדמה". אך על האדם גם לקחת אחריות מעשית לגורלו ולדאוג אישית לצמיחתו ולבלובו, כמו העץ.

הפילוסוף ואיש הציונות הרוחנית **מרטין בובר (1878-1965)** בספרו **"בין עם לארצו"**, עמ' 16, מדגיש את **חיבור האדם לאדמה**: "האדם והאדמה הוא שיתוף המתפתח ונעשה סולידאריות מיוחדת... הקשר בין אדם ואדמה מקבל ביטוי אחר וחזק עוד יותר, בשעה שלא מדובר בתבל בכלל, אלא דווקא בארץ כנען... האדם מושם תחת עול מצוות האל בחיבור כה אמיץ עם האדמה, עד שהתייחסותו למצווה האלוהית גורמת במישרין לטובת האדמה או לרעתה".

ההדדיות בין הקב"ה לבין עם ישראל, ההדדיות בין האדם לאדמה, היא יצירת מרחב חיים של משמעות. שהרי גם במצרים העבדות הייתה עבודה, אך הייתה נטולה משמעות, יעוד והגשמה.

המשורר הלאומי **חיים נחמן ביאליק** מוסיף, **שורות שירה לפרשתנו שהיא גם-פרשת שירה, לחשיבות ערך האחריות לחיי עבודה**: "מי יצילנו מרעב? ומי יאכילנו לחם רב? ומי ישקנו כוס חלב? למי תודה, למי ברכה? לעבודה ולמלאכה. ומי נטע עצים בגן, לפרי וצל, כל מין זון, ובשדות זרע דגן? למי תודה, למי ברכה? לעבודה ולמלאכה... על כן נעבוד, על כן נעמול. תמיד, בכל ימי החול. כבד העול, נעים העול. ובעת הפנאי נשיר בקול שירי תודה, שירי ברכה, לעבודה ולמלאכה".

הרב שלמה גורן נהג לומר (אשמח אם מישהו יצביע לי על המקור המדויק) על הנאמר **במסכת סוטה**, מט' ע"ב: שלפני בוא המשיח, יתגלו הסימנים החריגים הבאים: החוצפה תגבר, היוקר יאמיר, בן יתחצץ בפני אביו, ואנו **סומכים על אבינו שבשמים**. האם גם סימן זה, הוא טוב או רע? כמובן שהנטייה לומר כן. אבל הרב גורן אומר, שגם סימן זה הוא לא טוב. **הואיל וכדי שד' יעזור כדי לקדם את ביאת המשיח, אנחנו צריכים לקום ולעשות ולא לשבת ולומר, אנו סומכים רק על אבינו שבשמים שיעזור**.

השבת שהיא שבת שירה ובסמיכות לטו' בשבט, נקפיד לאכול בשירת החירות והעצמאות, פירות טריים מאדמת ארץ ישראל ולא פירות מיובשים מאדמות ניכר של טורקיה ורומניה. יהא לכך ביטוי ממשי למשמעות של יצירתו של האדם, של עם חופשי בארצו- האחראי על חירותו במולדתו. ד' ייתן לכם לחם, אם תחרשון את האדמה - באדמת ארץ ישראל.